

ԳՐԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՆՐԱՅԻՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՏԱՍՆԵԻՉՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1909

№ 5-6

ՄԱՅԻՍ-ՅՈՒՆԻՍ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ԷԼԵԲՐՏԱԶԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ ՊՈԼԻՑ. 7
1909

ՏԻԿԻՆ ՎԻԼԼԻՐՈՒԷ

ԼԷՕՆՏՐԻ

Մի ամիս անցնելուց յետոյ նրանք պէտք է բաժանուէին: Քաղաքացուհի Վիկտուար Վելլերուէն ազատուած էր, իսկ նրա ամուսինը բանտ էր տարուած, ուր պէտք է սպասէր դատարան կոչուելուն: Լուծման ժամը մօտենում էր:

Խնդիրը, աղերսը՝ զինուորական յանձնաժողովների համար նշանակուելուն չունէին. նրանք անողոր էին, ինչպէս մահուան պատիժը կատարող զինուորները: Ի՞նչ անելու էր: Նախ և առաջ հարկաւոր էր մի փաստաբան ճարել: Վիկտուարը մի քանի փաստաբանների հասցէներ ունէր: Բայց նա միշտ տատանւում էր: Մի առաւօտ, երբ դեռ անկողնից չէր վերկացել, նա մտածեց մի նամակ գրել դատաւորներին նրանց զուլթը շարժելու համար:

Գրել... բայց նրանք չեն էլ կարդայ նրա նամակը: Իսկ եթէ՝ նա գնայ անձամբ խնդրի... այդ զինուորականներին. նրանք չեն էլ ընդունի: Իսկ եթէ ընդունեն էլ՝

Ծանօթ. Այս պատմութեան նիւթը վերցրած է Ֆրանսիական մեծ յեղափոխութեան (1789-1899) դէպքերից: Քաջ բրիտանուհու դէպքը իրօք տեղի է ունեցել «Դիրեկտօրիա»-ի ժամանակ, երբ էմիգրանտներին զինուորական դատարանի էին ենթարկում: Պատմութեան հեղինակ՝ Լէնստըրը յայտնի է Ֆրանս. մեծ յեղափոխութեան միջադէպերի և մանրամասնութիւնների ուսումնասիրութիւններով: Յայտնի է նրա բազմահատոր «Յեղափոխական Պարիզը»:

հէնց առաջին խօսքից կհեռացնեն, առաջ քան թէ նա կարողանայ իր ամուսնու գործը պաշտպանել...

Պաշտպանել. ահա գեղեցիկ միտք: Այո. նա ինքը կպաշտպանէ նրան. ինքը—դատաստանի առաջ:

Եւ իսկոյն վեր թռչելով անկողնից, նա սկսում է արագ-արագ ման գալ սենեակում, յօրինելով մտքում իր պաշտպանողական ճառի յառաջաբանը: Երբ որ տեսակցութեան ժամը հասաւ, նա վազեց բանտ և հաղորդեց ամուսնուն իր մտադրութիւնը: Միշտ հաւատ ընծայելով իր ընկերուհու ոյժերին—նա հաւանեց և նրա այդ ծրագիրը:

—Ես քեզ բոլոր փաստաբաններից գերադասում եմ. եթէ դու քաջութիւն ունենաս դատաստան դուրս գալու՝ ես փրկուած եմ:

Վիկտուարը վերադառնում է տուն և սկսում է գրել իր պաշտպանողական ճառը: Բայց արդեօք թոյլ կտան, որ նա արտասանէ իր ճառը: Այդ բանի համար հարկաւոր է յանձնաժողովի քարտուղարի թոյլտուութիւնը ստանալ: Նա տեղեկութիւններ է հաւաքում նրա մասին. դամի երիտասարդ սպայ է, երեսուն երկու տարեկան, կապիտան Վիվէլօ: Նա գնում է սպայի մօտ և տեսնում է, որ սա վերին աստիճանի անթափանցելի և խորհրդապահ մի անձն է: Կոչ մտադրութիւնը զարմացնում է սպային՝

—Տիկին. այն, ինչ որ դուք խնդրում էք, չի համապատասխանում ընդունուած սովորութեան:

—Բայց օրէնքի հակառակ հօ չէ: Ես իմ ամուսնուս համար միշտ անում էի այն, ինչ որ համապատասխան էի գտնում պարտականութիւններիս և զգացմունքներիս: Այժմ էլ՝ նրան մեղադրում են, իսկ ես պաշտպանում: Կարծեմ պարզ է:

Սպան գլուխ տուեց և աւելացրեց, որ «իր կողմից արգելք չի տեսնում»:

Բայց այդ բաւական չէր. նա պէտք է այցելէր դա-

տաստանի նախագահ գեներալ Կադոլին, որը զինուորական ուսումնարանում էր բնակւում:

Երբ Վիկտուարը իր գայրոյթն էր յայտնում օրէնքների խստասրտութեան առթիւ՝ գեներալը սիրտ սառեցնող ձայնով արտասանեց՝

— Մենք այստեղ ոչ թէ օրէնքները քննադատելու, այլ գործադրելու համար ենք:

Բայց Վիկտուարին վիճակուած էր աւելի ևս տաժանելի յուզմունքներ կրել:

Սարսափահար նա վերադառնում էր բանտից, ուր գնում էր ամեն օր: Ամուսնու երեք ընկերները, որոնք նոյն յանցանքի մէջ էին մեղադրւում, դատարան էին կոչուած և մահուան դատապարտուած: Վիկտուարը տեսել էր, ինչպէս նրանք գնում էին գլխատման վայրը: Նրա ամենամօտ ընկերները աշխատում էին յետ կանգնեցնել նրան իր դիտաւորութիւնից՝ «ի՞նչ հարկաւոր է անիրագործելի ցնորքներ ստեղծել... Նրա ամուսնու գործը— անյուսալի է. ի՞նչ հարկ կայ ինքն իրեն ի ցոյց հանել և դեռ իղուր մեղադրանքների ենթարկուել»:

Բայց Վիկտուարը մտւում էր անդրդուելի: Նա ուսումնասիրում էր գործը, տեղեկութիւններ էր հաւաքում դիրեկտօրիայի օրէնքների և կարգադրութիւնների միջից. մտնում էր այն բնակարանը, ուր յանձնաժողովի նիստերն էին տեղի ունենում և ներկայ էր լինում այդ նիստերին, որպէսզի ընտելանայ դահլիճին և դատաստանական կարգերին: Նա բոլորովին մաշուել էր յոգնածութիւնից և յուզումներից: Վերջապէս ճակատագրական օրը հասաւ:

Մարտի 23 էր: Զատիկի նախատօնակը:

Նիստը բացուելու էր ժամը 11¹/₂-ին:

Վիկտուարը վեր էր կացել ժամը 6-ին և 8-ին նա արդէն բանտում էր, որպէսզի կարողանայ տեսնուել ամուսնու հետ և քաջալերել նրան: Նա վերադառնում է տուն, հազնում է լայն թեւերով մարմաշեայ սպիտակ

զգեստը, մէջքից փաթաթում է ապրեշուամէ թեթեւ գոտի, իսկ գլուխը ծածկում է սպիտակ կրէպից կարած չամչիկը: Նա խմում է մի թաս սուրճ և կուլէ տալիս կոկորդը մաքրելու համար—մի ձու: Վերջապէս նա կառք է նստում իր ընկերուհու, տիկին Արդօ'ի հետ՝ դատաստանական ատեան գնալու համար: Կամրջին մօտենալիս նա հեռուից տեսաւ մեղադրեալին ուժեղ պահակի հսկողութեամբ. նրան թուաց թէ ինքը ուշաթափում է...

Դահլիճում հաւաքուած էր ամբոխը: Վիկտուարը հասաւ իրան ցոյց տուած տեղը. նրա սիրտը բաբախում էր, կոկորդը չորացել էր: Այնտեղ մի փոքրիկ սեղսն կար, վերան թուղթ, թանաք և գրիչ: Ներկայ եղողները հրում էին միմեանց տեսնելու համար այդ փոքրիկ, սպիտակ հագնուած կնոջը, որը պաշտպանների նստարանի կողմն էր անցնում: Մշտական յաճախորդները միմեանց մէջ նկատողութիւններ էին անում՝

—Հաղորդուողի նման է.

—Ինչպէս կարմիր աչքեր ունի.

—Երևի շատ է լաց եղել...

Նա լաց չէր եղել, նա այրում էր ջերմախտով բռնուածի պէս: Ամենից աւելի նա վախենում էր այն ընկալից, երբ փոքրիկ դուռը պէտք է բացուէր և ներս մտնէր պահակներով շրջապատուած իր ամուսինը: Նրա մօտ նստած տիկին Արդօն նրան այդ տեսարանին պատրաստելու նպատակով երկու անգամ շշնջաց՝

—Քաջութիւն. ես լսում եմ զինուորների ձայնը:

Վիկտուարը կարծում էր, թէ կուշաթափուի, չէ՛ կարողանայ տանել այդ տեսարանը: Այնուամենայնիւ նա զսպեց իր յուզմունքը և որովհետեւ մեղադրեալը դեռ չէր երևացել՝ նա միջոց ունեցաւ ուշքի գալու:

Ահա վերջապէս և նա... Սարսափելի աղմուկ է. նրան շրջապատել են քսան պահապան. զինուորներ, որոնցից երկուսը բռնած են նրա ձեռները: Նրան ստիպեցին նստել,

ուղիղ դատաւորներ ղրմացը, աթոռի վրայ. երեք քայլ հեռաւորութեամբ նստած է նրա կինը: Նա աչքերով փնտրում է կնոջը և տեսնելուն պէս ժպտում է նրան և փոխադարձ ժպիտ է ստանում: Գալիս են դատաւորները: Նրանք եօթ հոգի են, բոլորն էլ նշանազգեստներով, երկայն բեխերով, յատակին քսքսուող սրերով: Նրանք նըստում են և գններալ Կատօլը նշան է անում, որ լռեն:

Քննութիւնը սկսւում է: Վիլլիբրուէն պատասխանում է հանգիստ. գեկուցանողը կարդում է իր եզրակացութիւնը: Դատաւորներից մէկը ղրմում է քարտուղարին՝

— Այս թշուառ արարածը անկարող է ինքն իրան պաշտպանել. ես չեմ տեսնում նրա փաստաբանին:

Քարտուղարը ցոյց է տալիս Վիկտուարի վերայ՝

— Ահա նա.

— Միթէ, — շարունակում է դատաւորը, այնքան ոյժ կունենայ արդեօք:

Աւանդ. Վիկտուարն ինքն էլ չգիտէր այդ. նրա սիրտը բարախում էր: Վախից նա աղօթում էր, աղօթում էր ինքն, իրեն. նա աշխատում էր հաւաքել ոյժերը. չմտածել...

Թանկարժ լսեց, որ իր մասին են խօսում:

— Ո՛ւր է քո փաստաբանը — հարցրեց մեղադրեալին նախագահը.

— Իմ փաստաբանը կինս է:

Այն ժամանակ Կադօլը, դառնալով, հարցնում է իր սիրտ սառեցնող ձայնով.

— Ասելու բան ունի՞ք.

— Ունիմ — ասում է Վիկտուարը կանգնելով և վերցնելով իր թերթիկները ու ապա սկսում է՝

«Քաղաքացիք դատաւորներ»...

Առանց շփոթուելու նա՝ նախ ներողութիւն է խնդրում իր համարձակութեան համար. յետոյ՝ դառնալով խնդրին նա յայտնում է, որ իր ամուսինը երբէք տաւազրուած չէ, որ նա հիւանդ է եղել և երկար ժամանակ պահուտուել է Օրլէանում: Յետոյ նա շօշափում է իրաւական

խնդիրները, կարծիք է յայտնում օրէնքների մասին, դէպքի ժամանակն է որոշում... Շատ կարելի է, որ աւելի նայում էին նրա վրայ, քան լսում էին նրա ճառը: Այնպիսի մի լուութիւն էր տիրում, որ լիփ-լիքը դահլիճը կարծես դատարկ լինէր:

Նա չէր վստահանում հեռացնել թերթիկներից իր աչքերը, վախենալով դատաւորների հայեացքներում կարգաւ անդուծ խոսուածիւն կամ նախազգիւ. վախենալով յուզուելուց՝ նա չէր նայում և ամուսնու վերայ: Միայն վերջացնելով օրէնքների յօդուածների խնդիրը, նա համարձակուում է բարձրացնել աչքերը...

Նախագահի այտերից խոշոր արցունքներ էին թափում. նրա բոլոր ընկերները նստած էին գլխիկոր, ինչպէս նստած են լինում խոր զգացուած մարդիկ. նրանցից մէկը բռնունջներով իր աչքերն էր սրբում:

Այդ բոպէին ինքը Վիկտուարն էլ քիչ էր մնում, որ լաց լինէր, բայց ինքն իրան զսպեց և անցաւ ճառի վերջաբանին՝

«Դուք ծնողներ և ամուսիններ էք և ձեզնից ոչ ոք անզգայ չէ դէպի բնութեան ձայնը: Դուք չէք կամենայ, որ ոչնչանայ մի համերաշխ ընտանիք, որ քակուին ամենասերտ սիրոյ կապերը, որբանան երեխաները... առանց որ դրանից մի օգուտ ստանայ հայրենիքը: Դուք ճշմարտասէր էք և չէք ցանկանայ մի անմեղ զոհ պատժել: Ձեզ ծանօթ են անբաղդութեան իրաւունքները, որ նոյնչափ սուրբ են, որչափ և առաքինութեան իրաւունքները: Եւ որովհետեւ դուք ինձ թոյլ էք տուել պաշտպանելու իմ ամուսնուն—նա կարող չէ մահուան դատապարտուել:

Նա լռեց: Նրա պաշտպանողական ճառը տեք քառասուն և երկու բոպէ: Ոչ մի ծափ, ոչ մի խրախոյս. դահլիճը լուռ էր՝ շարունակում էր տիրել դառն և ծանր լուութիւն: Նախագահն անգամ գլխիկոր—չէր վստահանում բերան բաց անելու. միայն նրա այտերը դողում

էին, իբրև ապացոյց ներքին յուզմունքի: Վերջապէս նա դսպեց իրան և դարձաւ մեղադրեալին՝

—Ի՞նչ կարող էք աւելացնել Ձեր պաշտպանի ճառին. և բացասական պատասխան ստանալով, շարունակեց՝— ուրեմն կվերադառնաք բանտ. այդպէս է կարգը:

Եւ ահա Վիլլիւրուէն վեր կացաւ տեղից, գլուխ տուեց դատաւորներին, մօտեցաւ կնոջը և տարածեց իր ձեռները: Ամբոխը չդիմացաւ՝ գուցէ սա երկու սիրող սրտերի վերջին հրաժեշտն էր. միթէ՞ կարող է նրանց ընդմիշտ բաժանել միմեանցից... Վիկտուարը պինդ գրկեց իր ամուսնուն և ջղային կերպով հառաչեց:

Հալիս էր և ամբոխը. պահնորդներն անգամ շուռ էին տուել երեսները՝ նրանց աչքերում արցունք էր երևացել: Այնուամենայնիւ մեղադրեալին տարան:

Դատաւորները հեռացան խորհրդակցելու: Նրանց խորհրդակցութիւնը կէս ժամ տևեց: Կէս ժամ Վիկտուարը յուզմունքի մէջ էր՝ հասել էր արդեօք նա իր նպատակին. ընդունակ են արդեօք նրանք արդարացնելու նրան. ի՞նչ պիտի անէ, երբ սարսափելի վճիռը լսէ. նա մտադիր էր հաւաքել ժողովուրդ և փողոցում կրկին արտասանել իր պաշտպանողական ճառը: Յանկարծ մէկը նրա ականջին մօտ արասանեց՝

—Արդարացրին:

Այդ քարտուղարն էր, որը դահլիճ վերադարձող դատաւորների առաջից էր գալիս:

Նախագահը բարձր ձայնով կարդաց՝

«Ի նկատի առնելով... ի նկատի առնելով... միաձայն անմեղ է ճանաչուած»:

Ուրիշ ոչ մի բան կարելի չեղաւ լսելու՝ բարձրացաւ հրճուանքի և ծափահարութիւնների կատարեալ որոտ՝

—Կեցցէ, կեցցէ... հիանալի է...

Գեներալը սպառնալիքով բարձրացաւ տեղից.

—Այստեղ թատրոն չէ. դուք իրաւունք չունէք ոչ հաւանութիւն տալ մեր վճիռներին և ոչ էլ կշտամբել նրանց: Բայց նրա բարկացկոտ ձայնը դողդողում էր, բեխե-

ըը շարժուում էին և նա մեղմօրէն աւելացրեց՝

— Իհարկէ, ես համաձայն եմ, որ այս բոլորը շատ սրտաշարժ է և կարող է սաստիկ լուզել:

Դահլիճում ներկայ եղողները կրկին լռեցին: Վիկտուարը կանգնած դիմեց դատաւորներին՝

— Հաւատացէ՛ք, քաղաքացիք, ասաց նա պարզ կերպով, որ իմ շնորհակալութիւնը հաւասար է իմ երջանկութեանը:

Ամբոխը իսկոյն շրջապատեց նրան: Վիկտուարն աշխատում է խոյս տալ աղմկալից ցոյցերից, բայց այժմ — որովհետև նիստը վերջացած էր — հիացումը և հրճուանքը կրկնապատկուել էին:

Լսուում են բացականչութիւններ՝

— Ուր է նա, չի երևում:

— Է՛հ. դուք նրան ծածկում էք:

— Հարկաւոր է նրան սեղանի վրայ կանգնեցնել, որ պէսզի կարողանանք նրան լաւ մտիկ տալ:

Մի բանուոր, ձեռները մէջքին դրած մօտենում է Վիկտուարին և կրկնում՝

Ի՞նչ լաւ էք արել, սատանան տանի, ինչ լաւ. այ դօշաղ կին ..

Դատաւորները իջնելով ամբիոնից՝ շնորհաւորում են նրան:

Նա մի ժամ սպասեց, մինչև որ քարտուղարը պատրաստեց վճռի պատճէնը և իրան յանձնեց:

Նա կառք նստեց: Ամբոխը, որ խռնուել էր փողոցում, բարձրաձայն շնորհաւորում էր նրան: Շատերը կառքի ետևից դիմեցին բանա: Թաղի բոլոր բնակիչները հաւաքուել էին բանտի փոքրիկ հրապարակի վրայ:

Եւ երբ նա յաղթական քայլերով դուրս եկաւ ազատած ամուսնու թևից բռնած՝ ցնծութեան աղաղակները թնդացրին օդը՝

— Ահա նրանք. կրկին միասին. երկար կեանք. բարի աջողում...

Ֆրանս. Թարգմ. ՄԻՆԱՍ ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ